

**ACTES DEL VII CONGRÉS
DE L'ASSOCIACIÓ HISPÀNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**
(Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997)

Volum II

EDITORS:
SANTIAGO FORTUÑO LLORENS
TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT JAUME I. Dades catalogàfiques

Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Congreso Internacional (7è : 1997 : Castelló de la Plana)

Actes del VII Congrès de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval : (Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997) / editors, Santiago Fortuño Llorens, Tomàs Martínez Romero. — Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

3 v. ; cm.

Bibliografia. — Textos en català i castellà

ISBN 84-8021-278-0 (o.c.). — ISBN 84-8021-279-9 (v. 1). — ISBN 84-8021-280-2 (v. 2). — ISBN 84-8021-281-0 (v. 3)

1. Literatura espanyola-S. X/XV-Congressos. I. Fortuño Llorens, Santiago, ed. II. Martínez i Romero, Tomàs, ed. III. Universitat Jaume I (Castelló). Publicacions de la Universitat Jaume I, ed. IV. Títol.

821.134.2.09"09/14"(061)

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, ni transmesa de cap manera, ni per cap mitjà (elèctric, químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia) sense autorització prèvia de la marca editorial.

© Del text: els autors, 1999

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I
Campus de la Penyeta Roja. 12071 Castelló de la Plana

ISBN: 84-8021-280-2 (segon volum)
ISBN: 84-8021-278-0 (obra completa)

Imprimeix: Castelló d'Impressió, s. l.

Dipòsit legal: CS-257-1999 (II)

LA PROVENÇALÍSTICA A CATALUNYA: DE BASTERO A MILÀ

JORDI CERDÀ SUBIRACHS

D'ENTRE les disciplines filològiques conreades a Catalunya, la provençalística excel·leix per una tradició i autoritat important arreu; tan sols cal esmentar Antoni Bastero al segle XVIII, Manuel Milà i Fontanals al XIX o Martí de Riquer al XX per mostrar com aquesta matèria hi ha estat tractada amb delectació i rigor, afegint notables aportacions a la història literària de la romànica i a la filologia en general.

Cal preguntar-nos per què ha estat així. Catalunya fou terra de trobadors i de cançoners. El nombre de manuscrits de procedència catalana on s'hi inclouen composicions trobadoresques és discret respecte a Itàlia, però si l'acarem als territoris occitans, Catalunya manté una qualitat i quantitat força similar. No obstant això, no van ser els cançoners provençals conservats a Catalunya els que van despertar l'interès dels primers investigadors catalans moderns.

El clergue i noble Antoni de Bastero Lledó, 1675-1737, ha estat considerat recentment, i amb tota justícia, el fundador de la filologia catalana (Feliu, 1997). Amb tot, el seu treball més notori el va desenvolupar en la provençalística, per bé que el mateix autor no va distingir les dues àrees filològiques. Fou enviat per la cúria barcelonina a Roma per tal de resoldre un contenciós davant dels tribunals eclesiàstics, el qual es va perllongar durant quinze anys (1709-1724). No sabem, doncs, si el seu interès per la cultura occitana antiga ja provenia de Barcelona. D'allò que estem convençuts és que la seva estada a Itàlia fou aprofitada de manera intensíssima de cara a allò que va ser l'objectiu científic de la seva vida: confeccionar un diccionari provençal-toscà seguint el model del de l'Academia de la Crusca. La seva única obra publicada fou *La Crusca Provenzale* (Roma, 1724), volum que hauria d'haver estat la primera part del diccionari; el qual va acompanyat d'una prolixa introducció, una mena d'estat de la qüestió de la provençalística a començaments del segle XVIII.

A la biblioteca Vaticana, Bastero va copiar o prendre extractes dels mss. provençals L, H, O, g i el K, actualment, conservat a París (Rubió, 1898: 68). El clergue barceloní, el qual va visitar i establir contactes amb acadèmics florentins, no va copiar ni prendre anotacions de les biblioteques Laurenciana ni de la Barberini ni tampoc va fer extractes del còdex 5232 de la Vaticana. Hi ha, no tant una descu-

rança per altres fonts, sinó un procés de selecció de manuscrits en funció sobretot de la quantitat d'informació proporcionada. No hem d'oblidar que la seva estada circumstancial a Itàlia havia de ser aprofitada al màxim per aquest autor, el qual pretenia fornir-se d'un material per a l'àrdua feina que l'hauria d'ocupar tota la vida.

Per realitzar el seu diccionari, Bastero va prendre en consideració poetes que van des de finals del segle XI fins al segle XV, un període que va anomenar *età d'oro*, fet que anteriorment cap provençalista havia fet. El clergue barceloní va incloure escriptors catalans com Jordi de Sant Jordi, Jaume Roig o Ausiàs March, escriptors tots ells que va consultar a les biblioteques vaticanes. Deixant de banda les possibles confusions lingüístiques entre occità i català, aquest tret sí que particularitza la visió que sobre la poesia provençal medieval es podia fer un català de finals del segle XVII: un intent clar d'assimilació d'un patrimoni que se sabia propi a un corpus líric ja prestigiats des de l'humanisme italià.

El clergue barceloní esmenta en la seva *Crusca* Celso Cittadini, home que recollia ja les observacions que sobre el llatí vulgar havien fet Bembo, Castelvetro, Gravina, Maffei i, sobretot, Muratori (Lázaro, 1985: 184). En una època tan preocupada per l'origen de la llengua, la genètica de les llengües vulgars esdevenia un tema recurrent entre els erudits. El provençal era considerat el pare de les llengües neolatines, una fase intermèdia entre el llatí i les llengües romàniques. Bastero partia, en la seva *Crusca*, de la total identificació entre el català i l'occità antic. Aquesta identificació servia per justificar el paper fundacional que corresponia al català-occità com a primer graó de la poesia vulgar a Europa.

El clergue barceloní va copiar a Roma algunes obres d'una de les figures intel·lectuals més fascinants del Barroc: Athanasius Kircher (Rubió, 1898: 87-88), creador de llengües universals i gran estudiós de tots el codis lingüístics, per remots i antics que fossin. Recordem que els projectes de llengua universal –l'utopisme lingüístic– anaven sempre acompanyats pel plantejament de l'origen de les llengües. Tal i com l'humanisme italià havia establert, en l'origen de les llengües romàniques es trobava el provençal, llengua que en aquell temps primigeni era entesa per bona part de la cristiandat i que va excel·lir per la seva brillant poesia (Bastero, 1724: 69-70).

En una època, com van ser els segles XVII i XVIII, on Europa es debatia en sagnants guerres que evidenciaven els endèmics enfrontaments entre llinatges reials i interessos territorials, no era difícil idealitzar una llengua i una lírica que va unir –almenys culturalment– la cristiandat occidental. Bastero no és tan sols un hereu escadusser de l'humanisme italià, sinó que pertany a una època, la darrera erudició del barroc vívament preocupada pels equilibris polítics i també lingüístics a Europa. Encara que des de l'estranger, Bastero veu la derrota del Principat davant les forces borbòniques i assenyala, a la *Crusca*, la desaparició del català com a llengua oficial, el qual «fu sempre praticato fino al

1714» (Bastero, 1724: 37). Des d'aquesta situació fa una crida a la *republica literaria* perquè prengui en consideració una llengua que ha estat el bressol de les vulgars a Europa (Bastero, 1724: 38).

Malgrat que l'obra de Bastero pretenia confeccionar un diccionari d'autoritats, les notícies abundoses en detalls biogràfics i bibliogràfics van fer que esdevingués una obra recurrent per a qualsevol estudiós de la literatura. Tanmateix, una obra com la *Crusca provenzale*, impresa en el primer quart de segle del XVIII, és ben lluny de ser una història de la literatura. No és fins a finals d'aquell segle i, sobretot, durant tot el segle XIX, quan es van generalitzar aquests tipus d'estudis, els quals pretenien mostrar com la literatura és l'expressió més autèntica de l'«esperit» d'un poble.

A l'Espanya de la Il·lustració, gairebé cap erudit qüestionava l'origen llatí de les llengües romàniques. Són sobretot filòlegs valencians i catalans, els qui intueixen que, en aquest pas entre el llatí i les llengües vulgars, havia d'existir una fase intermèdia en la qual hi va tenir un pes determinant el llatí vulgar. Tal i com va exposar Lázaro Carreter (Lázaro, 1949: 184), l'influx de la filologia italiana va ser decisiu en l'adopció d'aquestes teories. Persistien idees heretades de cronistes com Zurita, el qual creia que foren els catalans qui importaren la llengua i la poesia lírica a Occitània. Aquesta idea va ser recollida, per exemple, per un coneixedor del corpus trobadoresc i màxim exponent de la Il·lustració espanyola, com fou Jovellanos.

Un altre estudiós català de la lírica trobadoresca va ser el jesuïta Joaquim Pla (1745-1817), el qual va excel·lir en el seu temps, no tant com a provençalista, sinó com a orientalista (Plà, 1991: 1-8). Va dirigir durant força temps la biblioteca de la Universitat de Ferrara, on va treballar sobre la important cultura sefardí establerta en aquella ciutat italiana al segle XV. Hem de valorar aquests dos interessos, interessos compartits per bona part de la il·lustració catalana i valenciana del seu temps: els trobadors i la cultura semítica (Batllori, 1966: 36-38). Dins d'aquesta perspectiva, la Península Ibèrica es convertia en l'indret privilegiat on, a l'edat mitjana, es va importar el llegat àrab a la cultura europea, del qual se'n va beneficiar particularment l'humanisme italià. Joan Masdéu, un altre barceloní exiliat a Roma, va parlar d'una «Espanya restauradora de la cultura a Europa». Veiem, doncs, que aquest interès per l'arabisme té, en alguns Il·lustrats, un caràcter gairebé articulador de la cultura europea, ja que se situa en els orígens i té un paper vinculant en el quatrecentisme italià. Molt diferentment, doncs, d'allò que, uns anys més tard, veuran els romàntics, és a dir, l'orient com a punt de fugida. Recordem que la crítica literària romàntica també defensarà l'hipotètic origen àrab de la poesia provençal, tanmateix, des d'un angle –la mificació de les croades– distint: uns occidentals –els croats– a la recerca d'un orient ignot i fascinant, gairebé uns precursors dels aventurers romàntics.

Aquests dos interessos il·lustrats convergeixen en l'establiment de la teoria segons la qual l'origen de la poesia trobadoresca, i més concretament de la poesia rimada, es troba en la poesia àrab. Aquesta teoria sobre l'origen de la poesia rimada no era nova ni de factura catalana, ja havia estat propugnada des de l'humanisme italià i concretament per Giammaria Barbieri a *Dell'origine della poesia rimata*, una vasta història de la qual només va aparèixer un volum publicat, expositor de la temàtica, deixant inèdits sis volums d'esborranys que uns segles més tard Tiraboschi reemprendrà, concretament a Mòdena l'any 1790. La il·lustració italiana va mostrar un interès vivíssim per intentar concloure aquelles obres que l'humanisme renaixentista havia deixat sense acabar. En concret, l'obra de Barbieri fou editada per Tiraboschi amb l'ajut de Pla, el qual, entre d'altres biblioteques, fou responsable de la Barberina. Pla va confeccionar una antologia trobadoresca i una traducció a l'italià, partint del ms. 3965 que es trobava en aquesta biblioteca italiana (Careri, 1991: 329-378).

Sens dubte, la influència de Pla es va deixar sentir en Joan Andrés, home d'una gran autoritat en la història literària del seu temps (Batllori, 1966: 532-535). Aquest jesuïta valencià va escriure a Parma l'any 1782 la seva particular i extensa Kulturgeschichte: *Dell'origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura*. En aquesta obra es defensa que la cultura occidental ha tingut com a base la cultura grecolatina i com aquesta ha tingut dos renaixements: el primer a l'edat mitjana gràcies, sobretot, a la influència dels àrabs a la península ibèrica, importadors de la cultura grega a occident: «La novedad de la opinión, y el honor que resulta á nuestra España de haber sido depositarias de las letras, y haber comunicado este rico tesoro á las demás naciones» (Andrés 1784: I pre-faci s.n.); i l'altre gran renaixement ha estat l'humanisme italià, del qual la cultura del segle XVIII se'n sentien hereus directes. Del renaixement medieval, seguint les teories de Tiraboschi i Pla, calia fer un especial relleu en l'aportació àrab pel que fa a la introducció de la rima a la poesia occidental. Allò que salven dels temps gòtics és la poesia trobadoresca entesa, això sí, amb una gran laxitud. De la mateixa manera que feu Bastero, per Andrés la poesia catalana del XIV i del XV és poesia occitana antiga i Ausiàs March «el Petrarca de los provenzales». Els interessos «nacionals» començaven a emergir a l'hora de construir una obra d'aquestes característiques. S'anaven construint històries literàries on cada període històric i gènere s'identificava amb un país; el «segle d'or» espanyol o el teatre amb Shakespeare, per exemple. A Catalunya i Occitània els corresponia ser el bressol de la lírica i la porta de la cultura semítica a occident. Andrés va mantenir una intensa i interessant correspondència arreu d'Europa. Herder el va visitar a Màntua o Goethe es va lamentar, en el segon viatge a Itàlia, de no poder passar a saludar-lo. Tenim, doncs, peces per a l'encaix entre la Il·lustració i l'incipient romanticisme.

De fet, ja a finals del segle XVIII, es pot parlar d'una Occitània romàntica: un espai idíl·lic vindicat per la *republica literaria*, on es troba el bressol de la llengua i la lírica occidental, la pàtria del *Gay Saber*. La seva assimilació a les històries literàries nacionals constituirà un objectiu cobejat per part de l'erudició d'arreu i, particularment, de la catalana.

Com hem vist, en la provençalística del XVIII i inici del XIX hi ha un intent de recuperar cert «ars» trobadoresc, cercant la genètica, per exemple, de la poesia rimada. Aquesta recerca acostumava a ignorar el context històric, centrant-se fonamentalment en la forma i en la bellesa de la composició.

La major part dels estudis literaris del segle XVIII van fer esforços meritoris des d'una perspectiva fonamentalment estètica: el que s'intentava cercar i definir era allò bell. Aquesta recerca va donar els seus fruits en la creació de diverses i notables teories dels gèneres; estudis sobre les lleis i els efectes estètics en les categories de lírica, èpica, dramàtica i didàctica, partint de la divisió més o menys clàssica de l'art literari.

L'altra gran característica dels estudis literaris del segle XVIII (i estètics, en general) és la convicció que hom havia d'exercir una influència activa damunt l'art contemporani; des de l'escola suïssa, l'escolesa, els enciclopedistes etc. Certament i al costat d'aquesta estètica «pragmàtica», també ja al segle XVIII trobem una crítica literària que s'interessa pel sentit i la interpretació de l'obra; una interpretació que es va desenvolupant partint de la noció de «geni». Hi haurà autors que començaran a vindicar els trobadors com a autèntics i inspirats poetes. De fet aquesta recerca trobaria els seus antecedents en la pròpia tradició trobadoresca. Creiem que les *Vidas i Razos* són una mostra d'això que intentem exposar, que, en definitiva, no és altra cosa que l'emergència del «jo» poètic a occident. Aquest tipus de proposta interpretativa ja es remuntava des del Renaixement, la noció de *virtú* n'és un bon exemple, però serà el Romanticisme que s'inicia a l'escola de Iena, aquell que, d'alguna manera, fonamentarà les bases que s'estendran durant tot el segle XIX.

A començaments del segle XIX a Catalunya, l'autoritat sobre provençalística continuava essent Bastero. Malgrat que l'obra del clergue barceloní només va ser publicada de manera molt incompleta, la seva abundant i dispersa obra manuscrita –mai del tot controlada per l'erudició del XIX– serà, tanmateix, a bastament reconeguda; potser més reconeguda, que autènticament assimilada o, fins i tot, llegida. Jaume Villanueva va poder consultar i donar notícia en el seu *Viage...* del gruix més important de l'obra de Bastero del convent de Sant Agustí de Barcelona: «Item varios tomos de borrador y apuntaciones que hizo en Roma Don A.Bastero, autor de la *Crusca Provenzale*, extractando los códigos de Poetas provenzales del Vaticano. Había pensado valerme de este trabajo para publicar un catálogo alfabético de los poetas Provenzales Españoles.

No sé si me resolveré a ello todavía. Es obra larga, y el tiempo es corto» (Villanueva, 1851: 173-174). Creiem important aquesta darrera anotació on s'expressa el desig de fer un catàleg dels trobadors «espanyols», un desig, per tant, de nacionalitzar la provençalística. Villanueva no és un historiador de la literatura –ni pretén ser-ho– però sí que és conscient de la possibilitat i necessitat de fer una història de la literatura en occità que es va conrear a la Península Ibèrica. En aquests mateixos anys, els Torres Amat emprenen la valuosa tasca de crear una bibliografia catalana, on s'inclourà lírica en occità, com també en altres llengües. S'inicia el segle amb una clara tendència a la nacionalització del patrimoni cultural i, com a conseqüència, a una fracturació de la *republica literaria* en profit de les literatures nacionals.

El redescobriment de la filologia romàntica de tot el corpus literari medieval responia a un ideal continuista que s'havia de manifestar en qualsevol literatura nacional; des del començament de cada una de les llengües nacionals fins al seu temps s'havia de manifestar el geni de cada país. Els primers romàntics catalans es fan ressò de la importància dels trobadors en la configuració cultural del nostre país. Antoni Puigblanc o Aribau són exemples prou explícits d'aquest reconeixement, deutor principalment del treball de Bastero.

Lògicament, l'ideal va topar amb la realitat i aquella suposada continuïtat va tenir com a resultat una mistificació deformant de la llengua i literatura medievals. La Catalunya del XIX va ser especialment sensible a un període, l'edat mitjana, que s'albirava gloriós. El romanticisme, tan afecte als vençuts, va trobar en la croada contra els albigesos un filó per a la història ficció, per a aquella hipotètica comunió catalanooccitana. Els historiadors de la literatura no van ser aliens a aquest tipus de sensibilitat; vegeu l'obra de l'influent nord-americà George Ticknor: *History of Spanish Literature*. Aquesta continuïtat entre l'edat mitjana i la contemporaneïtat va tenir, a Catalunya, efectes certament pintorescos, com per exemple, l'aparició arreu del Principat de lletraferits que s'autoanomenaven «trobadors». Joaquim Rubió portava fins al paroxisme aquesta mateixa pertinença a un suposat esperit líric que anava –segons ell– del més remot trobador, Guilhem de Peitieu, fins a Bonaventura Carles Aribau. L'intent continuista per excel·lència va ser la restauració dels Jocs Florals, els quals, malgrat tota la parafarnàlia romànticoide, van ser uns certàmens on es van presentar una quantitat i qualitat important d'estudis sobre la llengua i cultura medieval.

Els estudis sobre poesia occitana antiga i literatura medieval catalana no van ser exclusius del Principat, també a la Catalunya Nord una sèrie d'intel·lectuals van realitzar treballs connectats amb estudiosos occitans i francesos. *Notice sur la langue catalane* de 1833, escrita pel rossellonés F. Jaubert de Paçà, és un intent de resum d'història de la llengua i literatura catalanes, amb l'interès

obvi de ser un dels primers assaigs de periodificació (Payrou/Vila, 1988-89). Jaubert de Paçà representa l'assumpció del treball erudit del XVIII amb una sensibilitat romàntica. El rossellonès persisteix, com havien fet els il·lustrats i com també feien els romàntics catalans del sud, en no diferenciar la literatura occitana medieval de la catalana i en què l'origen de la poesia provençal s'ha de buscar en els àrabs de la Península Ibèrica. Un altre rossellonès, Josep Tastu (1787-1849), va viatjar pertot del Països Catalans a fi de realitzar una gramàtica i lèxic catalans (Rubió, 1898: 60-62 i 98-99). Va col·laborar i informar a Raynouard sobre l'especificitat del català i devem suposar que és gràcies a aquest rossellonès, l'esment que l'erudit provençal fa en el volum VI del *Choix de poésies originales des troubadours* del català. Tastu també va mantenir una interessant correspondència amb Torres Amat, a qui va informar sobre els cançoners de lírica catalana i provençal existents a París. Devem també a Tastu la revalorització de la figura d'Ausiàs March, «el trobador català», la qual, a finals de segle, un altre rossellonès, Amadeu Pagès, reprendrà. Un altre erudit, en aquest cas vallespinès, Francesc R. Cambouliu, va realitzar a mitjans segle passat una *Histoire de la littérature catalane* (1857) i, l'any següent, un *Essai sur l'histoire de la littérature catalane*; els quals han estat reconeguts com un dels més rigorosos i reixits intents de periodificació de la literatura catalana al segle passat. Cambouliu trenca radicalment amb els criteris d'una comunió del corpus líric occitanocatalà medieval, emprats al segle XVIII –molts d'ells heretats de Bastero– i encara vius al Principat a la primera meitat del XIX, com per exemple en Magí Pers. Cambouliu expressa amb contundència que el català i l'occità són llengües distintes, àdhuc en el període medieval, defensant el concepte de llengua literària del provençal (Cambouliu, 1858: 12). L'erudit vallespinès també desfà aquesta suposada unitat a partir de l'ambigu nom de llemosí atribuït durant força segles a la llengua parlada tant a Catalunya com a València; per a Cambouliu aquesta denominació no era res més que un homenatge *naïf* al prestigiat corpus líric trobadoresc (Cambouliu, 1858: 47-48). De tota manera, aquest autor tampoc deixarà de dedicar en aquest *Essai...* un apèndix per als «Trobadors catalans», entenent, és clar, els catalans de naixement, que no de llengua; costum que s'ha anat perpetuant fins a l'actualitat en les nostrades històries literàries.

El 31 de desembre de 1843, Manuel Milà i Fontanals, 1818-1884, va publicar el seu primer article sobre poesia occitana antiga (Jorba, 1984: 110-139). Tant la temàtica com la metodologia d'aquest treball ja evidencien unes aspiracions que, d'alguna manera, va intentar percaçar tota la vida. A través d'una anàlisi comparativa, tan en voga en aquell temps, Milà volia demostrar la influència de l'«escondit» de Bertran de Born en el *Canzonere* de Petrarca i en l'obra del català Llorenç Mallol. La interrelació entre el trobador provençal

i l'humanista italià havia de servir per treure de l'oblit un autor nostrat pràcticament inèdit, rescabalat en la bibliografia catalana de Torres i Amat. El mètode contrastiu posava en evidència la font en la lírica provençal i el parentiu amb l'italiana. Milà intentava, doncs, situar la poesia catalana entre les més prestigiades líriques medievals.

L'ambient favorable al món trobadoresc en què es va trobar Milà era de caràcter i interès diversos. Des de representacions teatrals que intentaven amb més o menys èxit recrear el món medieval, fins a estudis o aproximacions sobre la matèria que anaven apareixent en les revistes literàries i també en la premsa diària. El jove Milà degué trobar el *Choix des poésies originales des troubadours* de Raynouard (París, 1816-1821), a l'arxiu de l'Acadèmia de Bones Lletres, l'única biblioteca barcelonina que el posseïa. Tal vegada, l'enlluernament per aquest corpus líric es produí arran de la lectura de l'obra de W. Schlegel *Observations sur la langue et la littérature provençale* (París, 1818), on es critica el sistema emprat per Raynouard. D'aquest primer interès va passar ben aviat a l'estudi meticulós d'altres filòlegs alemanys com Manh o Bartsch, capdavanters en l'edició separada de trobadors (Riquer, 1985: 34). Per descomptat, es va trobar a Barcelona amb els estudis de Bastero i els tractats d'història de la literatura dels il·lustrats. Milà, ja d'antuvi, es va distanciar de la tradició erudita del país; per exemple: va relativitzar el pes de la cultura àrab a la Península Ibèrica i, també, en la lírica provençal.

Tanmateix, la formació estètica de Milà i també la seva praxis tenien unes afinitats setcentistes evidents. Bona part de la intel·lectualitat catalana de la primera meitat del XIX va ser formada a la universitat de Cervera, on el cànon classicista, passat pel sedàs de la filosofia escocesa del XVIII, va cristal·litzar en una escola que cercava una estètica de tall classicitzant i «pragmàtica», és a dir, tenir una incidència en l'art que es feia en aquell temps. A través del mestratge de Ramon Martí d'Eixalà, Milà serà en bona mesura l'exponent d'aquesta escola, que beu de filòsofs com Reid, Adam Schith o Hutchesson. Milà va tenir una càtedra a la Universitat de Barcelona, va escriure manuals d'estètica i literatura, i, a més, va participar activament en el moviment de restauració de la literatura catalana. Va ser un home que, en definitiva, va exercir una influència contrastada damunt de la història literària i estètica del país i, també, damunt de l'art del seu temps.

La competència investigadora de Milà va ser reconeguda arreu dels cercles romanístics. Va ser el primer filòleg espanyol de ressò internacional, el qual va entrar en contacte amb el bo i millor dels estudiosos contemporanis seus, com per exemple, tot citant de passada: Paulin i Gaston Paris, Meyer, Morel-Fatio, Rajna, Mussafia, Gröber o Bartsch.

Tal vegada, l'exemple més paradigmàtic d'una recerca estètica aplicada a història literària sigui el treball d'un deixeble i amic de Milà, Josep Coll i Vehí:

La sátira provençal (1861). Aquest llibre discorre entre entre l'estudi històric, la disquisició estètica i el judici moral d'una selecció força completa i interessant del corpus trobadoresc. Sens dubte, el capítol tercer dedicat a l'anàlisi de la sátira com a gènere, prenent com a model els autors llatins i la seva possible derivació als temps mitjos, és el més profitós. Una remarca especial mereix el seu intent de classificació del sirventes provençal, partint de les teories de Diez i Fauriel. La disquisició que fa d'aquest gènere és, encara ara, interessant i amb un paral·lelisme evident amb els plantejaments que uns anys més tard es faran en la *Cantiga d'Escárnio e Maldizer*.

Milà creia en l'existència de dues cultures a l'edat mitjana: una d'arrelada als principis de la cultura clàssica llatina, la qual, en el període medieval va tenir dos importants renaixements: el carolingi i l'humanisme italià; i una altra de «moderna en que se hallan los gérmenes o los más antiguos monumentos de las poesías nacionales» (Milà, 1877: 292). Veiem, en aquesta afirmació, uns postulats romàntics: l'existència d'uns «gérmenes» ahistòrics que han arribat fins als nostres dies, els quals són expressió de l'esperit de cada poble i que han d'expressar-se inequívocament a través de la poesia. El corpus trobadoresc se situaria, tenint en compte aquest plantejament, en una situació certament incòmoda. ¿Com explicar que el primer monument líric romànic és de procedència i vocació clarament àulica? El filòleg català va mantenir durant tota la seva vida un interès per la lírica «cultura», des de la poesia clàssica, passant pels trobadors o per Dante, i, també, per la «popular», esdevenint, en el camp de la folklorística, un dels referents més preclars a la Península Ibèrica. A diferència d'altres contemporanis seus, va saber conjuminar ambdós interessos, sense gaires interferències. Milà, ja d'antuvi, defineix la figura del trobador com la d'un poeta àulic, a les antípodes del primitivisme, «sense ésser ni l'heroi exaltat de Scott ni el galant de Moreto o Calderón, deferenciat de la dels joglars» (Jorba, 1991: 82). Tal vegada, l'erudit català es va estalviar possibles interferències ja que va orientar els estudis sobre èpica en la primitiva lírica castellana (*De la poesía heroico-popular castellana*) i, per contra, els seus estudis de lírica àulica es van circumscriure principalment a la poesia occitana i catalana medieval.

Un dels interlocutors de Milà entre la romanística francesa, Eugène Baret, defensava la poesia catalana medieval com un continuum del corpus líric trobadoresc provençal; tradició oposada, per tant, a la lírica castellana, el *romancero*, de caràcter popular. La poesia catalana medieval esdevenia un prototipus de poesia de la imitació, en el dir del romanticisme alemany, de *Kunst Poesie* (Baret, 1867: 88). Veiem, doncs, que en la construcció d'ambdues formulacions de lírica medieval, la poesia catalana, més culturalista, es contraposa a una lírica castellana, més genuïna, suposadament «espontània», molt més sensible, doncs, als cànons poètics romàntics.

Sense investigació històrica ni filològica no hi ha humanisme. Milà representarà una inflexió important respecte a un interès massa contemporitzador d'alguns escriptors del seu temps, els quals cercaven una història i una literatura feta a la mida de les aspiracions de la societat del XIX. Basti com exemple, la prolixa obra de Víctor Balaguer *Los trovadores* (1878-79), la qual feia dels trobadors una mena de pseudoherois liberals que van trencar la lúgubre barbàrie gòtica. Milà va saber situar la seva tasca erudita força al marge d'aquest ambient procliu a la mistificació. El seu estudi més important pel que fa a la provençalística és sens dubte *De los trovadores en España* -aquella intuïció de Jaume Villanueva es veu plasmada el 1861- donant a la figura de Milà romanista un ressò internacional. Ara bé, la seva recepció a la Catalunya de mitjans de segle XIX és un punt contradictòria. Mentre que el moviment de restauració romàntic català menava els seus esforços cap a la construcció d'una història de la literatura pròpia i s'estrenyien els llaços amb el moviment occitanista, Milà basteix un discurs fonamentalment historicista partint del concepte unitari peninsular i intentant deslligar l'element occità de l'estrictament català. Menéndez y Pelayo, el millor alumne de Milà, va mostrar la seva perplexitat davant el poc entusiasme que l'obra erudita de Milà va despertar entre els seus conciutadans (Menéndez, 1908: 53). Certament, recuperar els trobadors, el primer graó de la lírica romànica, per tal de situar una tradició catalana connectada amb la línia més culturalista de la lírica occidental, topava amb els esforços de bona part del moviment de la Renaixença que cercava precisament el contrari, és a dir, elements genuïns i diferenciadors respecte a les tradicions nacionals veïnes.

Milà es va quedar a les portes d'una generació d'estudiosos que emprendrien la tasca de promoure uns instruments de treball científics encara ara en ús: des d'edicions de trobadors passant a l'inventari i catalogació de fonts, diccionaris etc. Una nova metodologia a la qual Milà ja no es va poder afegir. Com va dir Jeanroy en el seu dia (Jeanroy, 1934: 32), Catalunya no només va perdre, en Milà, la seva gran figura de la romanística internacional, sinó que també va perdre el testimoni, ja que cap deixeble seu va obtenir l'autoritat en provençalística que el mestre havia guanyat. S'haurà d'esperar a Massó-Torrents, Serra-Baldó i Martí de Riquer perquè es recuperi per al nostre país el prestigi internacional.

BIBLIOGRAFIA

ANDRÉS, C. (trad.) (1784): *Origen, progreso y estado actual de toda la literatura. Obra escrita en italiano por el abate D. Juan Andrés, traducida al castellano por D. Carlos Andrés*, 8 vols., Antonio de Sancha, Madrid.

- BARET, E. (1867): *Les troubadours et leur influence sur la littérature du Midi de l'Europe*, Didier, Paris.
- BASTERO, A. (1724): *La Crusca Provenzale, opera di Don Antonio Bastero*, Antonio di Rossi, Roma.
- (1997): *Història de la llengua catalana*, a cura de Francesc Feliu, Eumo, Vic.
- BATLLORI, M. (1966): *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos, Españoles-hispanoamericanos-filipinos 1767-1814*, Gredos, Madrid.
- CAMBOULIU, F. R. (1858): *Essai sur l'histoire de la littérature catalane par ...* Durand, Paris.
- CARERI, M. (1991): «Alla ricerca del libro perduto: un doppio e il suo modello ritrovato», en *Lyrique romane médiévale*, Liege.
- JEANROY, A. (1934): *La poésie lyrique des troubadours*, vol. I, Toulouse-Paris.
- JORBA, M. (1984): *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Curial, Barcelona,
- (1991): *Manuel Milà i Fontanals crític literari*, Curial-Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MILÀ I FONTANALS, M. (1877) *Principios de literatura general y española*, impr. Barcelonesa, Barcelona.
- MENÉNDEZ, M. (1908): *El Dr. D. Manuel Milà y Fontanals. Semblanza literaria*, Gustavo Gili, Barcelona.
- PAYROU, B.-VILA, P. (1988-89): «"Un manuscrit inédit de F. Jaubert de Paçà: «Notice sur la langue catalane» (1833)», *Llengua & Literatura*, 3, pp. 459-480.
- PLÀ, G., (1991): *Poesie provenzali tradotte in lingua italiana. Édition du manuscrit Vat., Barb. Lat. 3965*, a cura de Véronique Roncoroni-Arlettaz, Université de Lausanne, Lausanne.
- RIQUER, Martí de (1985): «Milà i Fontanals, romanista», en *Celebració del centenari de Manuel Milà i Fontanals*, Universitat de Barcelona, Barcelona,
- RUBIÓ Y ORS, J. (1898): «Bastero, provenzalista catalán», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VI, pp. 7-100.
- VILLANUEVA, J. (1851): *Viage literario a las iglesias de España*, tomo XVII, Real Academia de Historia, Madrid.